

ПОЧАТКОВА ОСВІТА. ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

УДК [373.3.016:331]:37.091.12

Володимир ШУТЯК,
доцент Рівненського державного
гуманітарного університету

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ ІЗ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті на основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури визначено оптимальні умови організації і проведення екскурсій, їх роль у трудовому навчанні молодших школярів. Запропоновано найбільш раціональну структуру екскурсій, а також, виходячи з програми, обґрунтовано можливість їх проведення на уроках трудового навчання.

Ключові слова: екскурсія, структура екскурсій, трудове навчання, початкові класи, ознайомлення з виробництвом і трудовою діяльністю людей.

В статті на основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури визначено оптимальні умови організації і проведення екскурсій, їх роль в трудовому навчанні молодших школярів. Предложена наиболее рациональная структура экскурсий, а также, исходя из программы, обоснованы возможности их проведения на уроках трудового обучения.

Ключевые слова: экскурсия, структура экскурсий, трудовое обучение, начальные классы, ознакомление с производством и трудовой деятельностью людей.

The optimal conditions for the organization of excursion, its role in Labor Training of junior pupils were determined in the article on the basis of analysis of the pedagogical and psychological literature, the most rational structure of the excursion was offered and the possibility of the excursion the Labor Training lessons was shown basing on the program.

Key words: excursion, the structure of the excursion, Labor Training, primary school, exploring of the production, labor activity of people.

Постановка проблеми. Підготовка молоді до життя й практичної діяльності розпочинається з початкових класів, коли в дітей формуються первісні політехнічні поняття і трудові вміння, потреба в праці та готовність творчо розв'язувати проблемні ситуації, шукати нестандартні шляхи їх вирішення; в межах вікових можливостей розвивається предметно-перетворювальна компетентність; виховується бережливе ставлення до суспільної власності й

повага до людської праці. Саме в молодшому шкільному віці учнів потрібно ознайомлювати із місцевим виробництвом, працею дорослих, найбільш поширеними професіями.

Педагоги минулого і сучасності переконують, що найбільш ефективною формою ознайомлення школярів із виробництвом є екскурсія. Так, Ю. К. Бабанський визначає екскурсію як форму організації навчання, що дозволяє проводити спостереження, а також вивчати різні предмети, явища і процеси в природних умовах. На його думку, важливе значення мають екскурсії на промислові підприємства, де учні знайомляться з технологічними процесами, працею людей різних професій [4, с. 228].

Н. П. Волкова відносить екскурсію до позаурочних форм навчання. За її твердженням, екскурсія відкриває можливості для комплексного використання методів навчання, збагачує не лише учнів, а й учителя знаннями, допомагає виявити їх практичне значення, сприяє ознайомленню дітей із досягненнями науки та є ефективним засобом їх виховання. При цьому дослідниця пропонує наступну класифікацію екскурсій:

- за змістом (виробничі, історичні, краєзнавчі, мистецькі);
- за часом (короткотермінові, тривалі);
- за черговістю у ході навчального процесу (попередні або вступні, супровідні або проміжні, заключні або завершальні);
- за відношенням до навчальних програм (програмні та позапрограмні) [2, с. 401].

С. П. Баранов у свою чергу зазначає, що навчальні екскурсії в початкових класах мають неабияке значення, адже молодшим школярам важко дається абстрактне мислення, теоретичні міркування. Можливий зв'язок навчального матеріалу з місцевим оточенням сприяє кращому його розумінню, формуванню пізнавальних інтересів, активізації мисленнєвої діяльності [5, с. 131].

Сучасний дидакт початкової освіти О. Я. Савченко відносить екскурсію до багатофункціонального методу, широке і правильне використання якого з різною метою та в різних умовах є важливим засобом розвитку в дітей спостережливості, мовлення,

мислення, пізнавальної активності, практичних умінь і навичок. Її головна мета – посилення практичної спрямованості навчання, зв'язку навчального матеріалу із довкіллям [7, с. 381].

Екскурсія – одна з найважливіших форм ознайомлення учнів з організацією виробництва, технікою, технологіями та основними професіями на підприємствах, – вважають методисти трудового навчання основної школи Д. О. Тхоржевський, М. С. Янцур та ін. [10, с. 204]. Вони переконані, що в умовах шкільних майстерень учні в основному засвоюють ті способи обробки матеріалів, які не відображають останніх досягнень техніки. І це цілком закономірно, адже, з одного боку, школярі нездатні оволодіти складною технікою, а з іншого – майстерні неможливо оснащувати дороговартісним обладнанням, яке простоюватиме. Таким чином, залишається єдиний можливий шлях практичного ознайомлення дітей із сучасною технікою, організацією виробництва та технологіями – безпосередньо на виробництві [8, с. 94].

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури виявити оптимальні умови організації і проведення екскурсій, їх роль у трудовому навчанні молодших школярів; представити найбільш раціональну структуру екскурсій, а також, виходячи з програми, показати можливість їх проведення на уроках трудового навчання.

Виклад основного матеріалу. Екскурсії як складову трудового навчання в початковій школі І. М. Веремійчик вважає однією із форм організації навчально-виховного процесу [1, с. 72]. Проведення їх на підприємстві сприяє зміцненню зв'язків із життям, адже учні споглядають працю дорослих не з книг чи розповідей учителя, а безпосередньо на виробництві. Спостереження, які ведуться дітьми під час екскурсій, поглиблюють їх знання, розширюють політехнічний світогляд. При цьому молодші школярі ознайомлюються з людьми різних професій, що, певним чином, впливає на їх майбутнє професійне становлення, свідомий вибір життєвого шляху.

Означену вище думку підтримує Я. А. Рожньов, зауважуючи, що екскурсія є найкращим наочним засобом ознайомлення дітей із трудовою діяльністю дорослих [6, с. 104]. Крім того, науковець наголошує на важливості виховного потенціалу кожної екскурсій, на необхідності її ґрунтовної підготовки.

Підготовка вчителя до екскурсій починається з вибору об'єкта, який визначається навчальною програмою, виробничим оточенням і можливостями самого підприємства в розширенні політехнічного кругозору дітей. Вибравши об'єкт, педагог домовляється з адміністрацією стосовно того, хто проводитиме екскурсію, визначає дату та час її проведення. Звичайно, найкращий навчальний ефект спостерігатиметься у тому випадку, якщо екскурсію проводитиме сам учитель, адже він чітко уявляє дидактичні завдання, які слід реалізувати, знає рівень підготовленості учнів, їх знання з інших предметів. Це дає йому можливість бути лаконічним, акцентувати увагу дітей на найцікавіших моментах. Якщо ж учитель не готовий самостійно провести екскурсію, йому слід заздалегідь домовляється про її проведення з кимось із працівників підприємства. При цьому педагог повинен уточнити завдання та зміст бесіди, обговорити маршрут, визначити об'єкти для огляду, а також наголосити на тому,

що розповідь повинна бути доступною для дітей, зокрема слід уникати складних спеціальних термінів і не захоплюватися подробицями.

Безпосередньо перед екскурсією вчитель повинен провести з дітьми бесіду щодо її змісту, оголосити мету, з'ясувати, що їм вже відомо про це підприємство. З метою підвищення активності молодших школярів під час екскурсій їм можна запропонувати низку запитань, відповіді на які діти повинні дати після відвідування підприємства. Крім того, педагог пропонує учням різноманітні індивідуальні завдання, наприклад: зібрати матеріали для колекції (з дозволу екскурсовода), охарактеризувати трудову діяльність людини певної професії, простежити, як використання техніки полегшує працю людини тощо. Крім того, дітям потрібно пояснити, що, йдучи на екскурсію, вони повинні бути дисциплінованими, іти парами, не відставати і не порушувати правил дорожнього руху. Переходити вулицю можна лише з дозволу вчителя.

Прибувши на місце, учні знайомляться з екскурсоводом. Він коротко розповідає їм про підприємство та його значення, історію й традиції; знайомить із порядком проведення екскурсій, правилами поведінки на території.

Безпосередній огляд виробництва розпочинається з огляду готової продукції, що виробляється на ньому, сировиною та матеріалами, і лише після цього діти ознайомлюються з технологічним процесом. Екскурсовод пропонує школярам найхарактерніший виріб (деталь), аби вони змогли простежити увесь процес його обробки від заготівельного до складального цехів. Добре, коли молодші школярі зможуть осмислити, що аналогічний шлях виробництва проходить більшість продукції на будь-якому підприємстві, а отже, підприємства мають багато спільного.

Наприкінці екскурсій проводиться її попередній підсумок, а саме: з'ясовуються незрозумілі учням моменти, екскурсовод відповідає на запитання дітей, а вчитель може задати їм домашнє завдання, зокрема виготовити колекцію, оформити альбом, підготувати малюнок, письмовий твір чи усну розповідь. Після виконання усіх завдань із дітьми проводиться підсумкова бесіда з метою узагальнення побаченого.

Підсумовуючи вищевикладене, варто виокремити такі основні структурні частини екскурсій:

1. Попередня бесіда стосовно змісту екскурсій, оголошення її мети.
2. Визначення індивідуальних завдань окремим учням або групам.
3. Організація дітей для переходу і сам перехід до об'єкта.
4. Загальні відомості про підприємство, ознайомлення з правилами поведінки.
5. Безпосередній огляд виробництва (готової продукції, сировини, технологічного процесу).
6. Зустріч із людьми певних професій, їхні розповіді про роботу, яку вони виконують на підприємстві.
7. Попередній підсумок екскурсій (запитання учнів).
8. Домашнє завдання.
9. Підсумкова бесіда, узагальнення побаченого [9, с. 78].

Проаналізувавши програму з трудового навчання, рекомендуємо для проведення в початкових

класах наступні екскурсії:

1 клас

- до шкільної бібліотеки та їдальні (мета – ознайомлення учнів із загальними правилами безпеки життя, обладнанням, організацією праці);
- до шкільного кабінету обслуговуючої праці;
- до парку чи скверу (мета – ознайомлення з природою та збором природного матеріалу);
- на шкільну ділянку, в сад (мета – ознайомлення із симетричними формами).

2 клас

- до майстерні традиційних народних ремесел;
- на підприємство з обробки глини;
- на будівельний майданчик, тваринницьку ферму;
- до скверу (мета – заготівля природного матеріалу та розширення уявлень про нього);
- екскурсія містом (мета – ознайомлення з різноманітними будівлями).

3 клас

- до шкільної майстерні з обробки деревини й металів;
- на виробництво (мета – ознайомлення з виробничою діяльністю людей, роботою транспортних засобів і механізмів);
- екскурсія вулицями міста (мета – спостереження за різними видами транспорту, ознайомлення з мозаїчним оздобленням споруд та барельєфними формами).

4 клас

- на промислові підприємства (мета – ознайомлення з організацією праці людей, обладнанням, продукцією, використанням сучасних штучних матеріалів);
- до закладів торгівлі;
- до друкарні чи палітурного цеху;
- до ательє з пошиття одягу чи майстерні з оздоблення виробів технікою вишивки.

Під час екскурсії в поле зору молодших школярів потрапляє безліч різноманітних матеріалів. Природно, що для них непосильним є завдання всебічно вивчити виробничу діяльність людей, які працюють на підприємстві. Зважаючи на це, екскурсія матиме реальну користь лише у тому випадку, якщо буде ретельно продумана й добре підготовлена, а також передбачатиме конкретні запитання, що стосуються роботи підприємства та діяльності людей. Практика проведення екскурсій та наукові дослідження засвідчують, що учням початкових класів доступні такі відомості, що стосуються виробництва:

1. Для чого організоване виробництво, які завдання стоять перед ним?
2. Яку продукцію виробляє підприємство, яка від неї користь людям?
3. Яка сировина й матеріали використовуються для виготовлення продукції?
4. Які процеси виконуються під час виготовлення певного продукту праці, які інструменти й механізми при цьому необхідні?
5. Яка техніка й машини використовуються для полегшення людської праці?

6. Від чого залежить успішне виконання підприємством планів і завдань?

7. Яке значення колективної організації праці?

8. У чому суть взаємозв'язку й взаємозалежності робітників, трудових колективів?

9. Як впливає на продуктивність праці зразкове дотримання порядку на робочому місці, вміння робітника планувати трудовий процес, економити матеріали й енергію?

10. Яке значення мають у процесі праці знання людини, її вміння творчо працювати?

11. Як турбуються на підприємстві про створення сприятливих санітарно-гігієнічних умов праці?

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, варто зауважити, що ознайомлювати молодших школярів із певним виробництвом, трудовою діяльністю людей найкраще безпосередньо на самому виробництві, адже у звичайних шкільних умовах дітям неможливо показати сучасні технологічні процеси й різноманітні технічні об'єкти, машини. Працюючи на уроках трудового навчання з ручними знаряддями праці, під час екскурсії учні мають можливість побачити, як швидко та якісно подібну роботу виконують машини.

Крім розширення у дітей політехнічного кругозору, проведення екскурсій сприяє зміцненню зв'язків школи із життям, вихованню в учнів любові до праці, поваги до людей праці, виявленню й формуванню професійних інтересів та нахилів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Веремійчик І. М. Методика трудового навчання в початковій школі / І. М. Веремійчик. – Тернопіль : Мальва – ОСО, 2004. – С. 72-74.
2. Волкова Н. П. Педагогіка / Н. П. Волкова. – К. : Академвидав, 2007. – С. 401-402.
3. Навчальні програми для 1-4 класи загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. – К. : Освіта, 2012. – С. 296-313.
4. Педагогіка / под ред. Ю. К. Бабанського. – М. : Просвещение, 1983. – С. 228-230.
5. Педагогіка / под ред. С. П. Баранова. – М. : Просвещение, 1986. – С. 130-133.
6. Рожнев Я. А. Методика трудового обучения с практикумом в учебных мастерских / Я.А. Рожнев. – М. : Просвещение, 1988. – С. 103-109.
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – С. 380-383.
8. Тхоржевський Д. О. Методика трудового і професійного навчання та викладання загальнотехнічних дисциплін / Д. О. Тхоржевський. – К. : Вища школа, 1992. – С. 94-98.
9. Шутяк В. Г. Методика трудового навчання в початкових класах / В. Г. Шутяк. – Рівне : РДГУ, 2001. – С. 74-78.
10. Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи : курс лекцій / М. С. Янцур. – Рівне : РДГУ, 2010. – С. 204-206.

Дата надходження до редакції: 22.12.2014 р.